

locorum vincere difficultates. Eodem tempore ²⁵ tectos cuniculos, crates, et vineas agunt ad caput fontis: quod genus operis sine ullo periculo, et sine suspicione hostium facere licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum LX. Collocatur in eo turris X. tabulatum; non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat, sed quæ superaret fontis fastigium. Ex ea cum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus, ne sine periculo possent adaquari oppidani non tantum pecora, atque jumenta, sed etiam magna ⁴² hominum multitudo siti consumebatur. Quo malo perterriti oppidani "cupas sevo, pice, ²⁶ scandulis complent. Eas ardentis in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime præliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma existit. Quæcumque enim per locum præcipitem missa erant, ea vineis, et aggere suppressa comprehendebant idipsum, quod morabatur. „ Milites contra nostri, quamquam periculoso genere prælii, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. Res enim gerebatur ex excelso loco, et in conspectu exercitus nostri: magnusque utrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior, testatiorque virtus ejus esset, telis hostium, flammæque se ⁴³ offerebat. Cæsar cum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere, et simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti oppi-

²⁵ Tectos cuniculos - ad caput fontis.) Superiori sæculo plures libri, Basileenses, Gryphii, alii, hæc sola sine lacunæ indicio referebant: prius autem editi, et MSS. post *uniculo* interserunt *ad aggeres, ac vineas*: alii, *ad vineas agunt, ad caput fontis*: Palatius, *ad vineas agunt, et ad caput fontis*. Scaliger, *crates, et vineas agunt ad c. f.* quem plures ho-

die sequuntur: quæ etiam lectio firmari MS. codice dicitur. Clarior sensus, si nihil inseritur, quia sine suspicione hostium facere licuit. Nos pleniores, vel spatii explendi causa, expressimus, adjecta ex alio et copula.

²⁶ Scandulis.) Tabellis ligneis tegularum vices præstantibus.

dani, cum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. Ita nostri, sine prælii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. Cum pertinaciter resisterent oppidani, et etiam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent, ad postremum cuniculis venæ fontis intercisæ sunt atque eversæ. Quo facto repente fons percans exhaustus tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque necessitate ⁴⁴ coacti sese tradiderunt. Cæsar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures rebellare cœpissent; exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit; vitam concessit, quo testatior esset pœna improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, sive indignatione, et dolore vinculorum, sive timore gravioris supplicii paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interiit.

CAPUT XII.

Lucterius vinctus ad Cæsarem perducitur; Labienus cum Treveris præliatur, Surumque Ædum capit. Cæsar Aquitaniam petit, ad quem omnes ejus provinciæ civitates Legatos mittunt: postea Narbonem se confert, exercitu in varias partes dimisso. Postremo ad legionem in Belgium se recepit, ibique cognoscit, Comium Atrebatem cum equitatu ipsius præliatum esse; cujus eventus narratur.

Eodem tempore Lucterius, quem profugisse ex prælio scripsi, cum in potestatem venisset Epasnacti Arverni, (crebro enim mutandis locis multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Cæsarem habere) hunc Epasnactus Arvernus, amicis-

simus populi Romani, sine dubitatione ulla victum ad
 45 Cæsarem duxit. Labienus interim in Trevis equestre
 prælium secundum facit; compluribus Trevis inter-
 fectis, et Germanis, qui nulli adversus Romanos au-
 xilia denegabant, principes eorum vivos in suam re-
 degit potestatem, atque in iis Surum Æduum, qui
 et virtutis, et generis summam nobilitatem habebat,
 solusque ex Æduis ad id tempus permanserat in ar-
 46 mis. Ea re cognita, Cæsar cum in omnibus partibus
 Galliæ bene res gestas videret, iudicaretque superio-
 ribus æstivis Galliam devictam, et subactam esse,
 Aquitaniam nunquam ipse adisset, sed per P. Cras-
 sum quadam ex parte devicisset; cum II. legio-
 nibus in eam partem est profectus, ubi extremum
 tempus consumeret æstivorum. Quam rem, sicut cæ-
 tera, celeriter, feliciterque confecit. Namque omnes
 Aquitanix civitates legatos ad eum miserunt, obsi-
 desque ei dederunt. Quibus rebus gestis, ipse cum equi-
 tum præsidio Narbonem profectus est: exercitum per
 legatos in hiberna deduxit: IV. legiones in Belgio col-
 locavit cum M. Antonio, et C. Trebonio, et P. Vati-
 nio, et Q. Tulio legatis: II. in Æduos misit, quo-
 rum in omni Gallia summam esse auctoritatem scie-
 bat, in Turonibus ad fines Carnutum posuit; quæ o-
 mnem regionem conjunctam Oceano continent: II. re-
 liquas in Lemovicum finibus non longe ab Arvernus,
 ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu esset. Paucos dies
 ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conventus
 percurrisset; publicas controversias cognovisset;
 bene meritis præmia tribuisset, (cognoscendi enim
 maximam facultatem habebat, quali quisque animo in
 rempublicam fuisset totius Galliæ defectione, quam
 sustinuerat fidelitate, atque auxiliis provinciæ illius)
 his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit
 47 hibernaque 27 Nemetocennæ. Ibi cognoscit, Comium

27 *Nemetocennæ.*) Oppidum
 est Attrebatum, et haud dubie
 princeps gentis, (quod in Iti-
 nerario *Nemetacum* vocatur)

cujus situs in locum *Arras*, si-
 ve *Atrecht*, medio ævo *Attre-
 batæ*, videtur incidere. Vide
 Notit. Orb. Antiqui.

Attrebatem prælio cum equitatu suo contendisse. Nam
 cum Antonius in hiberna venisset, civitasque Attreba-
 tum in officio maneret; Comius, qui post illam vul-
 nerationem, quam supra commemoravimus, semper
 ad omnes motus paratus suis civibus esse consuisset,
 ne consilia belli quærentibus auctor armorum, duxque
 deesset, parente Romanis civitate, cum suis equitibus
 se, suosque latrociniiis alebat, infestisque itineribus
 commeatus complures, qui comportabantur in hiberna
 Romanorum, intercipiebat. Erat attributus Antonio 48
 præfectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum
 eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum equita-
 tum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem,
 quæ singularis in eo erat, magnum odium Comii ad-
 jungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur.
 Itaque, dispositis insidiis, sæpius ejus equites aggres-
 sus, secunda prælia faciebat. Novissime, cum vehe-
 mentius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipien-
 di Comii cupiditate pertinacius cum paucis insecutus es-
 set; ille autem fuga vehementi Volusenum longius pro-
 duxisset; repente omnium suorum invocat fidem, atque
 auxilium, ne sua vulnera, 28 perfidia imposita, paterentur
 inulta; conversoque equo, se a cæteris incautius per-
 mittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equites,
 paucosque nostros convertunt, atque insequuntur. Co-
 mius incensum calcaribus equum jungit equo Quadrati,
 lanceaque infesta medium femur ejus magnis viribus
 transjicit. Præfecto vulnerato, non dubitant nostri re-
 sistere, et conversi hostem pellere. Quod ubi accidit,
 complures hostium, magno nostrorum impetu pulsus
 vulnerantur, et partim in fuga proteruntur, partim in-
 tercipiuntur. Quod ubi malum dux equi velocitate evita-

28 *Perfidia imposita.*) Di-
 versis casibus, perfidia sexto,
 imposita quarto multitudinis.
 Dionysius Vossius emendavit,
 cum legeretur vulgo perfidia
 interposita, quod incongruens:
 per fidem interposita, quod cla-
 rius quidem, sed participium
 requirit accepta, inflicta, aut

similem, cujus nullum hic ve-
 stigium est. Nec insolens impo-
 nere vulnus. Cicero Tusc. IV.
 24. quæ hic reip. vulnera im-
 ponebat, eadem ille sanabat.
 Et pro Sextio cap. 19. accipien-
 da, eadem illis mortifera, qui
 eam imposuissent.

vit, graviter vulneratus praefectus, ut vitae periculum aditurus videretur, refertur in castra. Comius autem, si ve expiato suo dolore, si ve magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae imperavit, obsidibus datis, firmat: unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cujusquam Romani. Quam postulationem Antonius cum judicaret ab justo nasci timore, veniam petenti dedit; obsides accepit.

Hirtii additio ad octavum librum C. Caesaris, ex qua quisque facile colligere potest, quo in loco Caesar, ejusque exercitus anno nono fuerit.

“Scio, Caesarem singulorum annorum singulos commentarios confecisse: quod ego non existimavi mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paulo, C. Marcello Coss. nullas habet Galliae magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar, exercitusque eo tempore fuisset, pauca scribenda, conjungendaque huic commentario statui.”

49 Caesar, cum in Belgio hiemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitiam civitates, nulli spem, aut causam dare armorum. Nihil enim minus volebat, quam sub discessum suum necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet. Itaque, honorifice civitates appellando, principes maximis praemiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defessam tot adversis praeliis Galliam, conditione parendi
50 meliore, facile in pace continuit. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia, et colonias appellaret, quibus M. Antonii quaestoris sui commendaret 29 sacerdotii petitionem. Contendebat enim gratia

29 Sacerdotii petitionem.) Auguratus: quem etiam sacerdotium dixit Plin. iv. ep.

VIII. De Antonii autem auguratu videas Cic. Philipp. II. cap. 33.

cum libenter pro homine sibi conjunctissimo, quem paulo ante praemiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem, et potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa 30 Caesaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc, etsi Augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat; tamen non minus justam sibi causam municipia, et colonias aequandi existimavit: ut iis gratias ageret, quod frequentiam, atque officium suum Antonio praestitissent: simulque se, et honorem suum insequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum, et C. Marcellum Coss. creatos, qui omni honore, et dignitate Caesarem expoliarent: 31 ereptum Ser. Galbae consulatum, cum is multo plus gratia, suffragiisque valuisset, quod sibi conjunctus et familiaritate, et necessitudine legationis esset. Exceptus est Caesaris adventus ab omnibus municipiis, et coloniis incredibili honore, atque amore. Tum primum enim veniebat ab illo universae Galliae bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat. Hostiae omnibus locis immolabantur. Tricliniis stratis fora, templaque occupabantur, ut vel expectatissimi triumphii laetitia 32 praecipii posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes regiones Galliae Togatae Caesar percurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique

30 Caesaris decedentis.) De provincia, cujus jam nonus annus agebatur.

31 Ereptum Ser. Galbae consulatum. Ser. Galba legatus Caesaris in Gallia fuerat, missus cum legione in Nantuates, et Veragros, lib. III. cap. I. sect. I. Cum consulatum peteret, repulsam tulit propter Caesaris amicitiam: ex quo Caesari of-

fensus cum Cassio, et Bruto conspiravit. Suet. Galba, cap. 3.

32 Praecipii posset.) Ante cap. I, ut ad Caesaris expectatum triumphum, nondum autem praesentem, referatur. Sic R. Steph. et Ciaccon. et Gryph. et Jungerm. ac Goduinus: etiam v. c. Carrariensis. Alii percipi, ut cum quovis triumpho splendidiore compararetur.

exercitum lustravit. T. Labienum Galliae Togatae praefecit, quo major commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad munitionem locorum propter salubritatem existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, ³³ Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, ut, interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. Judicabat enim, liberis sententiis Patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. Nam ³⁴ C. Curio tribunus plebis cum Caesaris causam, dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Caesaris laederet, et quoniam Pompeji dominatio, atque arma non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret: fore eo pacto liberam, et sui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus est, sed etiam ³⁵ per se senatus discessionem facere cepit. Quod ne fieret, consules, amicique Pompeji suaserunt, atque, ita rem moderando, discesserunt. Magnum hoc testimonium senatus erat universi, conveniensque superiori facto. Nam Marcellus proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem, contra legem Pompeji et Crassi, retulerat ante tempus ad senatum de Caesaris provinciiis: sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris invidia quaerebat,

³³ Labienum ab inimicis suis sollicitari.) Caesaris inimicis, nec frustra. Labienus enim postea stetit a Pompeji partibus.

³⁴ C. Curio tribunus pl.) Hic est, ad quem Ciceronis extant epistolae lib. II. post violentissimus defensor Caesaris in Africa perii. Suet. Caes. 29. et 36.

³⁵ Per se discessionem facere cepit.) Plutarchus Caesa-

re, p. 722. τοῖς περὶ Ἀυτοῦ βίον τριβύν, in quibus princeps erat Curio: uterque enim pro Caesare contendit. Fit autem discessio post diversas sententias consule (aliquando etiam tribuno, Cic. ep. II.) postulante, ut qui hujus, illiusve sententiae, sint, a caeteris discedant. Gellius XIV. 7. Tuberone auctore necessariam Sctis discessionem tradit.

³⁶ senatus frequens in alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonerentur, quo majores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituerent. Fit deinde S. C. ut ³⁷ ad bellum Parthicum legio una a ⁵⁴ Cn. Pompejo, altera a C. Caesare mitterentur. Neque obscure haec duae legiones uni Caesari detrahuntur. Nam Cn. Pompejus legionem primam, quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu provinciae, Caesari, tamquam ex suo numero dedit. Caesar autem, cum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompejo legionem remittit, et ex suo numero xv., quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet tradi. In ejus locum XIII. legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidiis xv. deducebatur; ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus IV. in Belgio collocat: C. Fabium cum totidem in Aeduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima virtus, et Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. Quo cum venisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones II. ⁵⁵ ab se remissas, quae ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompejo traditas, atque in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Caesarem pararentur; tamen Caesar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes alia relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

³⁶ Senatus frequens in alia omnia.) Vide Plutarch. dicto loco; et Appian. Civ. II. p. 736. qui ait, in Curionis sententiam cccclxx. senatores discessisse:

solus xxii. in alteram.

³⁷ Ad bellum Parthicum.) Appianus dicto loco, pagina 734. ἐς Σοφίαν Φουλακῆς ἔνεκα.